

Fəzail İsmayıl Böyükkişi

VII yazı

1920-ci illin Novruz bayramı günlərində ermənilər gecə vaxtı qəflətən Xankəndi qamizonuna hücum çəkib 16 ordu zabiti və xeyli əsgər şəhid etdilər. Qamizon reisi general Qacanın başçılığı ilə kiçik şəşqinliqdan sonra özünə gəlmiş ordu zabitləri tezliklə müdafiəni təşkil etmiş, erməni hərbi dəstələrini Xankəndindən kənara atmışdılar. Lakin düşmən Əsgəran qalasını ələ keçirərək, Xankəndində olan Qarabağ suvarı alayını, Cavanşir piyada alayını və artileriya batereyasını mühasirəyə ala bildilər. Şuşa üzərinə hücum Cavanşir alayının bir batalyonu tərəfindən dəf edildi. Elə bu zaman Şuşanın erməni məhəlsində yanğın baş verdi. Əsgəran qalası tezliklə azad olundu, erməni hərbi dəstələrinin başçısı Deli Qazar öldürüldü. Ermənilərin yığnaq mərkəzi olan Keşişkənd uğrunda ağır döyüşlər Azərbaycan Ordusunun qələbəsi ilə başa çatdı. Qarabağ qiyamı yatırıldı.

Hərbi nazir general Səməd ağa Mehmandarov əsgərlərə müraciətində demişdi: "Qəhrəman əsgərlər, mən şəxsən Almaniya cəbhəsində bir çox müharibələrdə oldum. Fəqət sizin qədər qəhrəman əsgərlərə çox nadir halda təsadüf etdim. Siz mənim ümidlərimi qüvvətləndirdiniz. Siz qanınızla gənc Azərbaycan Ordusunun namusunu mühafizə etdiniz". Qiyamın yatırılmasına baxmayaraq erməni təbliğatı böyük bir hay-küy salaraq, Dilican və Zəngəzur üzərinə qoşun göndərdi.

Qarabağ hadisələrinin parlamentdəki müzakirələrinin birində bolşevik deputat Əliheyder Qarayev deyirdi: "Qarabağda zühür edən bu hadisə mütəfiqləri bizi boğmaq üçün sardıqı zəncirlərdən bir halqadır. Bu halqanı Azərbaycan öz qüvvəsi ilə parçalaya bilməz. Buraxın Şərqi millətlərini müdafiə edən Qızıl ordu gəlsin, Qarabağ üsyanını yatırırsın, sonra Anadoluya gətsin" (Bedbext Əli Heyder Qarayevin bu xəbərdarlığından sonra 1920-ci illin aprelin 27-də XI Qızıl Ordunun Bakıya hansı ultimatumlarla daxil olduğunu xatırlayın). Komandanlıq Antanta ölkələrinin xəbərdarlıq notasına ("əsas təhlükə Şimaldan gəlir") əhəmiyyət verməyərək (çox təəssüf) Samur çayı istiqamətindəki qoşun hissələrini Azərbaycanın qərbinə yeritdi. Bundan sonra aprelin 26-da Ermənistan tərəfi bənsiqlik təkid etdi.

72 minlik XI Qızıl Ordu zirehli qatarlar qrupu aprelin 26-dan 27-nə keçən gecə Azərbaycan sərhəddini keçib sürətlə Bakı üzərinə hərəkət etməyə başladı. Azərbaycan Ordusunun kiçik dəstələri XI Qızıl Ordunun qarşısını ala bilmədi. Hərbi nazir general Səməd ağa Mehmandarov xəstə olduğundan vəzifəsini Əliağa Şixlinski icra edirdi. O da körplərin partladılması əmrini ləğv etdi. (Axı niyə???) Azərbaycan K (b) P, Rusiya K (b) P, Qafqaz Diyar Komitəsinin Bakı bürosu və Mərkəzi Fəhlə Konfransının nümayəndələri hakimiyyəti təslim etmək haq-

qında Azərbaycan Parlamentinə ultimatum verdi və Hakimiyyətin dinc yolla təslim ediləcəyi təqdirdə 6 şərtə riayət ediləcəyi Azərbaycan ordusunun buraxılmayacağı və digər kommunist yalanları vəd edilirdi.

Azərbaycanın XI Qızıl Ordu tərəfindən işğal olduqdan sonra baş verən proseslərə diqqət yetirək. Bu dövrdə dediyim kimi Azərbaycan Ordusu artıq təşəkkül tapırdı, ətraf bölgələrdə düşmənlər üzərində həlledici qələbələr çalınırdı. Bəllidir ki, XI Qızıl Ordu Bakının üzərinə hücum çəkəndə XI Qızıl Ordunun sayı 72 min 472 nəfər əsgər və zabitdən ibarət idi. Azərbaycan Ordusuna 20 min əsgər və zabitdən ibarət idi. Əslində zirehli qatarlarda Da-

Çörək istəyən ac xalqa top, çaxmaqlı tüfəng göstərdilər.

Bir-iki müsəlman komissarı perdesi altında bütün əsas işlər Rus agentlərinin əlinə keçdi. Ölkəni sözdə Azərbaycan Kommunist Partiyası idarə edirdi, gerçək güc isə bu partiyanın dayandığı çoxu yağlı, xristian (erməni) işçilərdən qurulan Bakı Soveti idi. Qolu Nərimanlar, Əliheydərler çəkirdilərse buyruqları (əmrleri) miko-yanlar, Curayevlər, Salovyovlar verirdi.

Görünüşcə qırmızı Azərbaycanın baxımsızlığı tanınmışsa da nə sərhəd bəllidir, nə də hüddud guya rusiyalı ilə Azərbaycanlının hüququ birdir, amma Azərbaycan Ordusu Rus komandanlığına tabedir, dənizçisi Rus admiralı Roskolnikovun buyruğunda.

Adı bağımsız Azərbaycan,

deyil, ona aldanan türkləri də öldürdü. Ordakı hərbi güc olan yarıdım alayı dağıdıldı. Türkiyəli əsgərlərin kimisi tutuldu, kimisi də ölkədən çıxarıldı. Biz parlamentin son iclasında XI Qızıl Ordudan qorxub dilini dəyişənləri də gördük. Məhəmməd Əmin belələri haqqında həmin əsərində "Gərək belələri olmaya və heç vaxt iş düzəldən yalan, ara qarışdıracaq doğrudan daha yaxşıdır. Fəlsəfə əxlaqının xarakterimizə verdiyi ilgisizliyi uzaqlaşdırıb yarıq olmayaq - deyirdi.

Demokratik yolla seçilən Azərbaycan parlamenti

Azərbaycan Cümhuriyyətində ali qanunverici orqanı olan parlamentin mütəsna rolu və yeri var. Azərbaycan Milli Şurasının

lərini göndərdi. Məsələn parlamentdə üzv seçilən Əkbər ağa Şeyxülislamzadə sosialist fraksiyasında parlamentə üzv seçildi. O, F.X.Xoyksinin yaratdığı birinci hökumət kabinetində Əkinçilik və Əmək naziri vəzifəsini icra edirdi.

Parlamentin digər üzvü Əhməd bəy Pepinov da sosialist blokuna aid idi. O Nazirlər Şurasının sədri Nəsim bəy Yusif bəylinin kabinetində Əmək və Əkinçilik naziri vəzifəsini icra edib. Parlament iclaslarında qanun layihələrinin müzakirələrində daima fəallıq göstərirdi. Parlamentin 44 nəfər üzvü Milli Şuranın üzvləri idi. Azərbaycanın ayrı-ayrı yaşayış sahələrinə parlamentdə əhalinin sayından asılı yer ayrılmışdı. Bakıda olan Rus Şurasına 10 yer (o vaxt Bakıda

Azərbaycan Cümhuriyyətinin yoxdan var olan ordusu

(Azərbaycan Cümhuriyyətinin 100 illiyi münasibətilə)

ğıstandan Azərbaycan sərhəddinə keçən rus ordusu körpüdən keçərək körpü partladılmalı idi. Sonra qırmızı rus ordusuyla Azərbaycan Milli Ordusu döyüşə girərdisə bu heç də Azərbaycan Milli Ordusunun məğlubiyyəti olmayacaqdı. I-i rus ordusu işğalçı ordu idi, Azərbaycan ordusu öz Vətəni, millətini, dövlətini müdafiə edirdi. II-də müharibə gətirdiyi müddətdə xalq var qüvvəsi ilə Milli Orduya arxa duracaqdı. Fəqət bu addım atılmadı. Parlament hakimiyyəti bolşeviklərə verdi. Bolşeviklərdə talana qətləmə başladılar. Xalq aldandığını anladı. Azərbaycan qurtuluş hərəkatının böyük ideoloqu Məhəmməd Əmin Rəsulzadə "Çağımızın Siyavuşu" əsərində belə qələmə alırdı: "İllərdən bəri yığılan neft qarşılıqsız olaraq Rusiyaya aparıldı.

Düyü, buğda, şəkər, çay, qumuş nə varsa vaqonlara, gəmilərə yüklənərək Moskvaya götürüldü.

Xalqın bütün sərvəti, varı-yoxu ələ keçirildi, "pul" deyərək bolşevik kağızları dörd bir yanı bürüdü.

özünü Rusiyanın Federativ bir parçası, daha doğrusu seçkin bir bölgəsi!

Ulusalçı Azərbaycan türkcülərinin bir çağlar kimsəyə sözlə qandırmadığı gerçəkləri bolşeviklər işlərilə ortaya qoydular. Xalq aldandığını anladı, aldanmış adam qızqınlığı ilə dil-dodağını dişlədi, ancaq iş-işdən keçmiş, ox yayından çıxmışdı. Beləliklə dözümlü kasası daşdı. Gəncə, Tərtər, Qarabağ, Zaqatala üsyanları baş qaldırdı. Qızıl bolşeviklər Nikolay generalı Levondovskinin qanacağı ilə bu üsyanlara qanlı divan tutdular. Çoluğa-çocuğa baxılmadı, qarıya-qocuya acımadı, azərbaycanlı Türk qanı sel kimi axdı. Onu ermənidən qurtaraq deyərək gözlədiyi güc bu açıqürəkli xalqı öz qanına boyadı.

Bakının coşqusunu toplar, çaxmaqlı tüfənglər, ejdahasayaq buyruqlar, yezidsayaq yollarla yatırdılar, adamlar tutmalar, itmələr, asmalar başladı. Firəngiz tutulub qapalı bir evdə saxlandığı kimi, haqqı seven türklərdə həbs alındılar. Ancaq Türk ağalığının donuna girən bu qanlı cəllad yalnız onunla savaşıyan türkcüləri

ikinci iclasında təkpalatalı Azərbaycan parlamentinin yaradılması haqqında qərar verildi. Parlament haqqında bu qanun verildəndən sonra Bakıda siyasi mübarizə kəskinləşdi. Müsavat partiyasının nümayəndəsi Şəfi bəy Rüstəmbəyli öz çıxışında Müsavat partiyasının istiqalyyəti uğrunda mübarizəyə hazır olduğunu demişdi. Azərbaycanda olan demokratik qüvvələri parlament vasitəsilə yeni Azərbaycan quruluşunda iştirak etməyə çağırmışdı. Müsəlman sosialistlər ittifaqının nümayəndəsi Ə.S.Pepinov və hümmət qrupunun nümayəndəsi Ə.Şeyxülislamzadə öz çıxışlarında təşkilatları adından yaranmış mövcud vəziyyətdə parlamentdə iştirakın zəruriliyindən bəhs etmişdilər. Bolşeviklər parlamentə baykot elan etdilər. Bakıdakı Rus Milli Şurası ingilis komandanlığından istifadə edərək parlamentin açılışını pozmağa cəhd etdi. Rus-slavyan cəmiyyəti parlamentdə öz nümayəndə-

rusların sayı 230 min idi). Eyni zamanda Bakıda yaşayan az saylı xalqlardan (alman, yəhudi, polyak, gürcü) hərəsindən bir nümayəndə seçib parlamente göndərmək məsləhət görülürdü. Parlamente nümayəndələr qapalı və birbaşa seçkilərlə seçilə bildilər. Azərbaycan Parlamentində qadınlara da islam ələmində ilk dəfə olaraq seçib-seçilmək hüququ verildi. Bir sözlə Azərbaycan Parlamenti dünyanın ən ideal və demokratik parlamenti idi. Parlamenti açan Məhəmməd Əmin bəy də çıxışını gur alqış sədaları altında belə tamamlamışdı. Firqə əhtiraslarını şəxsi qərəzləri və bütün bu kimi Vətən, millət qayesi qarşısında aşağı sayılan hissələri atıb Vətən qayğısını millət duyğusunu hər şeydən uca tutun!!!

Doğrudan da Cümhuriyyət dövründə fəaliyyət göstərən Azərbaycan Parlamenti Demokratik dünyaya nümunə olan bir parlament idi.

Yazı Ortaq Deyərlər İctimai Birliyinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə yardımı ilə icra etdiyi "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyi çərçivəsində milli dövlətçilik ideyalarının təbliği" layihəsi əsasında dərc olunur